

BOŻENA IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKA

PÓŁ WIEKU KATEDRY HISTORII SZTUKI STAROŻYTNEJ
I WCZESNOCHRZEŚCIJAŃSKIEJ
W KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM

Początki Katedry Historii Sztuki Starożytnej i Wczesnochrześcijańskiej sięgają pierwszych lat istnienia w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Zakładu Historii Sztuki. W dniu 9 września 1950 roku Komisja Wydziału Nauk Humanistycznych KUL postanowiła: „Mając na celu podniesienie poziomu nauczania w grupie historii sztuki, oraz dalsze zbliżenie do zakresu studiów w tej dziedzinie na innych uczelniach R.P., Komisja uchwała zwrócić się do Rady Wydziału Nauk Humanistycznych z wnioskiem o utworzenie katedry sztuki antycznej i archeologii klasycznej”¹. Wniosek Komisji został przyjęty, a decyzję Rady Wydziału zaakceptował Senat Uczelni. Profesor Piotr Bohdziewicz, który kierował wówczas Zakładem Historii Sztuki, mógł więc zwrócić się w imieniu władz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego do Rajmunda Gostkowskiego (1885-1966)², wcześniej profesora archeologii klasycznej uniwersytetów wileńskiego i łódzkiego, autora wielu publikacji na temat starożytności³, z propozycją objęcia nowo utworzonej katedry. Profesor

Dr hab. BOŻENA IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKA, prof. KUL – kierownik Katedry Historii Sztuki Starożytnej i Wczesnochrześcijańskiej KUL; adres do korespondencji: Katedra Historii Sztuki Starożytnej i Wczesnochrześcijańskiej KUL, Lublin, Al. Raclawickie 14.

¹ Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, *Protokół posiedzenia Komisji Wydziału Nauk Humanistycznych KUL w sprawie utworzenia katedry sztuki antycznej i archeologii klasycznej* (dalej: AU KUL); WNH V.1.5.1. *Tworzenie i obsada katedr*.

² Zob. A. O b r u ś n i k, *Gostkowski Rajmund*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. V, kol. 1325.

³ Między innymi: *Wychowanie fizyczne w starożytności*, Kraków 1928; *Bacchants romains*

Gostkowski zdecydował się przyjąć propozycję. Pisząc w tej sprawie do dziekana Wydziału Nauk Humanistycznych KUL, dodał: „Chętnie nawet przenieść się z całym domem do Lublina, o ile znajdzie się choćby 2-pokojowe mieszkanie z kuchnią i łazienką. W Łodzi nie mam co robić, zwłaszcza, że na mnie jest nagonka ze strony partii...”.

W połowie września Rektor KUL zawiadomił Profesora, że Senat powierzył mu prowadzenie Katedry Archeologii Klasycznej, a Komisja Mieszkania przydzieliła „2 pokoje z kuchnią i łazienką w mieszkaniu nr 13 w domu przy ul. Szopena 27, z obowiązkiem dopuszczenia do korzystania z łazienki i kuchni mieszkających w mieszkaniu tym lokatorów”. Profesor Gostkowski nie przeniósł się jednak do Lublina i przez 10 lat swojej pracy na KUL-u przyjeżdżał z Łodzi, żeby prowadzić wykłady, ćwiczenia i seminaria dla studentów historii sztuki i filologii klasycznej. Przedmiotem zajęć były nie tylko historia i teoria sztuki świata antycznego oraz archeologia klasyczna, ale także historia sztuki islamu, Dalekiego i Bliskiego Wschodu, dydaktyka historii sztuki, wstęp do historii sztuki, historia doktryn artystycznych i lektura tekstów źródłowych. Program przewidywał, że w ramach wykładów „wszystkie zagadnienia Historii Sztuki Starożytnej będą przedstawione na tle przemian społecznych i gospodarczych w poszczególnych epokach. W szczególności zostaną uwzględnione i uwypuklone technika artystyczna, rola społeczna twórcy, funkcja społeczna sztuki oraz wkład nauki polskiej do badań nad sztuką i kulturą starożytną”⁴. Natomiast „zadaniem ćwiczeń będzie pogłębienie materiału wykładów (referaty) na ilustracjach, odlewach i materiałach oryginalnych, ze szczególnym uwzględnieniem technik artystycznych kultury materialnej, kostiumologii, mitologii, topografii i wiadomości o najważniejszych zbiorach dzieł sztuki starożytnej oraz pogłębienie znajomości realistycznych tendencji w sztuce starożytnej”⁵.

W czerwcu 1951 roku podjęto decyzję o podziale biblioteki Zakładu Historii Sztuki i część księgozbioru przekazano „katedrze archeologii klasycznej przemianowanej na katedrę historii sztuki starożytnej”⁶. Równocześnie utworzono przy tej katedrze stanowisko młodszego pracownika, który miał pełnić funkcje asystenta i bibliotekarza. W archiwum uczelnianym zachowały się

sur un sarcophage de Krzeszowice, Lwów 1928; *Siedem cudów świata*, Lwów 1929; *Kapłani i kapłanki w sztuce kretańsko-mykeńskiej i greckiej*, Wilno 1936.

⁴ AU KUL, *Program historii sztuki starożytnej*, WNH V.3.3.1. *Historia sztuki tok studiów, 1949-1959*.

⁵ Tamże.

⁶ AU KUL, *akta osobowe Feliksa Przyborowskiego*, A 400.

informacje o dwóch osobach, które pomagały prof. Gostkowskiemu w prowadzeniu zajęć i pracach organizacyjnych. W roku akademickim 1951/1952 funkcję zastępcy młodszego asystenta sprawował student II roku historii sztuki Feliks Przyborowski, wcześniej zatrudniony w charakterze demonstratora, czyli obsługującego epidiaskop⁷. W latach 1952-1956 młodszym asystentem przy Katedrze Historii Sztuki Starożytnej była mgr Anna Wroniecka⁸.

W roku akademickim 1952/1953 prof. Gostkowski był również kierownikiem całego Zakładu Historii Sztuki. W sprawozdaniu, które złożył w lipcu 1952 roku, napisał: „Jako Kierownik Zakładu starałem się uporządkować rozluźnione stosunki dyscypliny pracy naszej młodzieży, co mi się po części udało. Urządziłem 10 wycieczek naukowych [...] celem poznania sztuki chińskiej, sztuki wieku oświecenia, sztuki antycznej oraz nowoczesnej w Muzeum Narodowym w Warszawie [...] nadto urządziłem wycieczki do Nałęczowa i Puław, Krakowa, Kazimierza. Załatwiałem z pomocą asystenta Przyborowskiego Feliksa wszystkie sprawy Zakładu. Stale siedziałem w Zakładzie od rana do wieczora z przerwą na obiad i wykłady [...] i doglądałem prac personelu oraz udzielałem porad. Niestety kosztem tej pracy nie miałem czasu i sił do samodzielnej mojej pracy naukowej”⁹.

Już na początku roku akademickiego 1953/1954 Profesor zrezygnował z pełnienia funkcji, która była dla niego ciężarem. W piśmie skierowanym do dziekanatu tak uzasadniał swą decyzję: „Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia (nerwy i serce), nienależytego uwzględniania potrzeb Zakładu i Młodzieży oraz przeciążenia w załatwianiu spraw urzędowych nie jestem w stanie kierować dalej Zakładem...”¹⁰. Rezygnację przyjęto; kierownikiem Zakładu Historii Sztuki został prof. Piotr Bohdziewicz, natomiast prof. Gostkowski objął funkcję opiekuna I roku Historii Sztuki. Ci, którzy byli studentami prof. Gostkowskiego w tamtych latach, pamiętają, że był bardzo wymagający¹¹. Twierdzą, że oczekiwał od nich szczegółowej znajomości

⁷ Tamże.

⁸ AU KUL, *Akta osobowe Anny Wronieckiej*, A 425.

⁹ AU KUL, *Akta osobowe Rajmunda Gostkowskiego*, A 277.

¹⁰ Tamże.

¹¹ W sprawozdaniu za rok akademicki 1953/1954 prof. Gostkowski pisze tak: „Kilka-krotnie zwracałem uwagę młodzieży na dyscyplinę pracy, sumienne przygotowanie się, współżycie koleżeńskie. Niektóre osoby za dużo opuszczały wykłady, ćwiczenia i lektoraty (np. L-ka, która tłumaczyła się obowiązkami matki i zarazem pracownicy w teatrzykach objazdowych). Na I roku wśród 17 studentek jest bardzo nierówne wyrobienie życiowe, bo niektóre są jeszcze sztubaczkami, a inne zbyt wyrobione. Ze szkoły średniej przynoszą za mało wiadomości”.

sztuki starożytnej, ale dodają natychmiast, że sam był jej znakomitym znawcą. Pozostał w pamięci jako elegancki starszy pan, bardzo energiczny, pełen życia, zawsze gotów do dzielenia się swą wiedzą.

Od roku akademickiego 1953/1954 studenci mieli możliwość uczestniczenia w prowadzonych przez prof. Gostkowskiego seminariach, poświęconych wybranym zagadnieniom sztuki starożytnej i jej oddziaływaniu na sztukę późniejszą, oraz w wykładach monograficznych na temat sztuki cesarskiego Rzymu i antycznego rzemiosła artystycznego. W roku 1954 Towarzystwo Naukowe KUL opublikowało najważniejszą w dorobku Profesora książkę pt. *Pompeje*.

W roku 1957 dekretem ministra przywrócono prof. Gostkowskiego do pracy w Katedrze Archeologii Śródziemnomorskiej na Uniwersytecie Łódzkim. W związku z tym zrezygnował on z większej części swych zajęć na KUL-u, pozostając przy dwu godzinach wykładu z archeologii dla studentów filologii klasycznej i dwu godzinach historii sztuki starożytnej dla studentów I roku historii sztuki. Ostateczne rozstanie z KUL-em nastąpiło w roku 1960, kiedy to zarządzeniem władz oświatowych wszyscy pracownicy naukowcy, którzy przekroczyli 70. rok życia, zostali przeniesieni na emeryturę¹².

mości z historii starożytnej [...]. Stąd bardzo ujemny wynik egzaminów z historii i teorii sztuki starożytnej, gdyż połowa otrzymała stopień niedostateczny [...]. Nie mają zrozumienia dla wartości naukowych Uczelni, nie dbają o wychowanie fizyczne i lekceważą je. Wskutek tego stan umysłowy i poziom wiedzy ich jest bardzo słaby” – AU KUL, *Akta osobowe Rajmunda Gostkowskiego*, A 277.

¹² Mając nadzieję, że nie jest to ostateczne rozstanie z dydaktyką, prof. Gostkowski zamierzał prowadzić nadal zajęcia na KUL-u. W sierpniu 1960 roku napisał do Dziekanatu Wydziału Nauk Humanistycznych: „Ponieważ czuję się więcej związany z KUL niż z UŁ, dlatego z całą przyjemnością ofiaruję swoje godziny wolne najpierw KUL-owi”. W odpowiedzi otrzymał od ówczesnego dziekana, prof. Czesława Zgorzelskiego, pismo następującej treści: „Z przykrością zawiadamiam, że Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w piśmie z dnia 8 IX b.r. (nr DSU-II-1/01/32/60) oświadczyło, że sprawę ewentualnego zatwierdzenia Pana Profesora jako etatowego pracownika KUL «uważa za bezprzedmiotową w związku z przekroczeniem (przez Pana Profesora) 70 lat życia». Wobec tego Dziekanat zamierza wystąpić w Rektoracie z wnioskiem o powierzenie Panu Profesorowi przewidzianych uprzednio zajęć w charakterze wykładów zleconych [...]”. I na takie rozwiązanie ministerstwo nie wyraziło zgody. W kolejnym liście prof. Gostkowski pisał: „Mimo trudów związanych z dojazdami do Lublina pracowałem na KUL-u *con amore* i bardzo chętnie ze względu na wartościową Młodzież, przeżyłem atmosferę i wspólny nasz światopogląd”. Wyraził żal, że nie udało się przedłużyć tej współpracy, choćby w charakterze bezpłatnych godzin zleconych. Proponował wygłoszenie wykładów, swój udział w wycieczce studenckiej do Galerii Sztuki Starożytnej. Nie miał ochoty na „zasłużony odpoczynek”. W liście do Rektora KUL-u z 31 grudnia 1960 roku napisał: „U mnie nic wesołego: nie mogę pogodzić się z emeryturą po 53 latach pracy pedagogicznej (w tym 35 lat na 5 uniwersytetach); zanadto dużo mam jeszcze siły żywotnej i ciągłej pracy,

W ciągu następnych kilku lat, od 1960 do 1965 roku, opuszczona przez prof. Gostkowskiego Katedra pozostawała bez pracowników, a wykłady z zakresu sztuki starożytnej prowadził dr Antoni Maśliński. W roku akademickim 1965/1966 przejęła je, w ramach godzin zleconych, dr Barbara Filarska, specjalista w dziedzinie badań nad szkłem starożytnym¹³ i rzymską dekoracją architektoniczną¹⁴, adiunkt w Zakładzie Archeologii Śródziemnomorskiej PAN. Doktor Filarska już wcześniej, od 1956 roku, prowadziła w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim wykłady z zakresu archeologii klasycznej dla studentów filologii klasycznej, a od roku akademickiego 1964/1965 rozpoczęła dla studentów historii sztuki cykl wykładów monograficznych na temat wybranych zagadnień sztuki starożytnej, poświęconych kolejno dekoracji architektonicznej Palmyry, rzeźbie okresu hellenistycznego i rzymskiego, technikom artystycznym szkła, sztuce Syrii hellenistycznej i rzymskiej.

Po uzyskaniu tytułu doktora habilitowanego Barbara Filarska została kierowniczką reaktywowanej Katedry Historii Sztuki Starożytnej i Archeologii Klasycznej. Profesor Kazimierz Michałowski, w piśmie z dnia 8 kwietnia 1969 roku skierowanym do prorektora KUL, pisał: „pragnę wyrazić radość, że katedrę tę Uniwersytet zdecydował się powierzyć mojej uczennicy, ponieważ sam z początkiem lat trzydziestych, jako profesor Uniwersytetu Warszawskiego, dojeżdżałem na wykłady z archeologii klasycznej na Katolicki Uniwersytet Lubelski”¹⁵. Z dniem 1 czerwca 1969 roku Senat Akademicki KUL powołał dr hab. Barbarę Filarską na stanowisko docenta na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹⁶, a Katedra Historii Sztuki Starożytnej otrzymała własny, złożony z trzech sal i zaplecza, lokal w baraku (na miejscu, w którym dziś znajduje się budynek stołówki). Działając jako samodzielna jednostka, Katedra posiadała własny budżet, co umożliwiło zakupienie epidiaskopu i rozpoczęcie gromadzenia pomocy naukowych w postaci książek i przeźroczy. Zaczątek biblioteki stanowiły książki przejęte po prof. Gostkowskim, a ponadto te, które przekazane

bym miał teraz próżnować”. W takim nastroju utrzymany jest ostatni list Profesora, jaki zachował się w archiwum KUL. Następny dokument w Jego teczce to już zawiadomienie o Mszy św. w kościele akademickim za duszę śp. Prof. Rajmunda Gostkowskiego – zob. AU KUL, *Akta osobowe Rajmunda Gostkowskiego*, A 277.

¹³ Zob. B. F i l a r s k a, *Szkła starożytne*, t. I – Warszawa 1952, t. II – Warszawa 1962; t a ż, *Szkło piękne i użyteczne*, Warszawa 1975.

¹⁴ t a ż, *Studia nad dekoracjami architektonicznymi Palmyry*, Warszawa 1967.

¹⁵ AU KUL, *Akta osobowe Barbary Filarskiej*, A 744.

¹⁶ Tamże.

zostały Katedrze przez Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej PAN i prywatnych ofiarodawców.

W roku 1970 Rada Wydziału powierzyła Pani Docent Filarskiej trudne zadanie podjęcia, w zastępstwie ciężko chorego Księdza Profesora Władysława Smolenia, prac nad organizacją Sekcji Historii Sztuki. Funkcjonujące wcześniej jako odrębne jednostki w ramach Wydziału Nauk Humanistycznych katedry (Historii Sztuki Starożytnej, Historii Sztuki Średniowiecznej i Historii Sztuki Nowożytnej) włączono w jednolitą strukturę Sekcji, jako równorzędne elementy. W rezultacie przeprowadzonych zmian Katedra Historii Sztuki Starożytnej utraciła swoją dotychczasową niezależność. Jej siedzibę przeniesiono do jednej z pięciu przyznanych Sekcji sal na I piętrze głównego gmachu KUL, co bardzo pogorszyło znakomite wcześniej warunki funkcjonowania Katedry¹⁷.

Przedmiotem zajęć, które prowadziła dr Filarska dla studentów historii sztuki i filologii klasycznej, miała być przede wszystkim sztuka starożytnej Grecji i Rzymu. Na stanowisko młodszego asystenta zatrudniona została mgr Anna Maria Witz, absolwentka archeologii śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego, która podjęła się prowadzenia ćwiczeń dla studentów I roku, a także inwentaryzacji i opracowywania książek i przeźroczy, niezbędnych jako ilustracje do wykładów. W okresie urlopu mgr Witzówny, która wyjechała na stypendium naukowe do Rzymu, w drugim semestrze roku akademickiego 1971/1972 zajęcia te prowadziła mgr Barbara Ruszczyc, kustosz Działu Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie¹⁸.

W początku lat siedemdziesiątych nastąpił ważny zwrot w profilu badawczym Katedry – obok sztuki starożytnej przedmiotem pracy naukowej i dydaktycznej stała się sztuka wczesnochrześcijańska. Impulsem dla podjęcia badań nad tą tematyką było utworzenie w roku 1969 Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL, którym kierowali o. Jan Szymusiak SJ i prof. Leokadia Małunowiczówna. Docent Barbarze Filarskiej powierzono w nim opiekę nad działem archeologii chrześcijańskiej¹⁹. Dwa lata później, w piśmie z dnia 12 III 1971 roku skierowanym do Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, docent Filarska zawiadamiała o swym

¹⁷ W prace związane z reorganizacją Katedry zaangażowani byli studenci historii sztuki: Grażyna Haczewska i Daniel Próchniak.

¹⁸ AU KUL, *Akta osobowe Barbary Ruszczyc*, A 1114.

¹⁹ Od roku 1980 Profesor Filarska pełniła też funkcję kierownika Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim.

zamiarze podjęcia na naszym uniwersytecie poważnie zakrojonych badań w tej właśnie dziedzinie²⁰.

Od roku akademickiego 1971/1972 Pani Docent wykładała już archeologię chrześcijańską na Wydziale Teologii, a dla studentów historii sztuki zaczęła prowadzić, obok wykładów z historii sztuki starożytnej, również wykłady monograficzne wprowadzające do programu studiów zagadnienia sztuki późno-antycznej i wczesnochrześcijańskiej. Postanowiła też ukierunkować na tę problematykę swoje seminarium. Od 1972 roku powstawały pisane pod jej kierunkiem prace magisterskie z dziedziny sztuki wczesnochrześcijańskiej²¹, w latach osiemdziesiątych także prace doktorskie²². W tym też czasie rozpoczęła pracę nad podręcznikiem z tego zakresu, zbierając materiały w bibliotekach Rzymu i Louvain.

Kierowana przez docent Filarską Katedra współpracowała z Międzywydziałowym Zakładem Badań nad Antykiem Chrześcijańskim w organizowaniu sympozjów, podczas których „wiele miejsca poświęcono archeologii i ikonografii wczesnochrześcijańskiej”²³. W spotkaniach tych brali udział m.in. Robert Jacquard i Victor Saxer, profesorowie Papieskiego Instytutu Archeologii Chrześcijańskiej, z którym nawiązano wówczas stałą, trwającą do dziś współpracę²⁴.

²⁰ AU KUL, *Akta osobowe Barbary Filarskiej*, A 744.

²¹ 1972 – K. Wojnarska, *Kościoty tytularne i bazyliki rzymskie III-IV wieku*; 1973 – J. Kołnierzak, *Styl malarstwa chrześcijańskiego III wieku*; 1977 – E. Tatar-Próchniak, *Sceny z dzieciństwa Chrystusa w ikonografii wczesnochrześcijańskiej*; D. Próchniak, *Początki architektury chrześcijańskiej w Armenii. Eczmiadzyn i problem genezy formy budowli*; 1978 – T. Ośluk, *Architektura bazylik wczesnochrześcijańskich w Syrii północnej. Geneza, charakterystyka i rozwój*; 1980 – E. Wieruch, *Ikonografia scen sarkofagowych ze św. Piotrem w IV wieku*; 1981 – R. Potręć, *Malowidła mauzoleum Exodu w El-Bagawat na tle malarstwa wczesnochrześcijańskiego*; P. Rosiński, *Motyw krzyża w antyku chrześcijańskim. Geneza i najwcześniejsze formy*; G. Haczewska, *Związki układów przestrzennych centralnych budowli wczesnochrześcijańskich z koncepcjami antycznymi. Rozplanowanie*; 1987 – L. Nierychlewska, *Ikonografia Najświętszej Maryi Panny w sztuce wczesnochrześcijańskiej (Maria-Ewa, Maria-Ecclesia, Maria-Theotokos)*.

²² W 1984 r. Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska obroniła pracę o motywach ikonograficznych malowideł przedkonstantyńskich w chrześcijańskich katakumbach Rzymu; w 1987 Ryszarda Potręć-Bulas – na temat sceny *Przejścia przez Morze Czerwone* w ikonografii późnego antyku, a w 1991 Daniel Próchniak – na temat wczesnochrześcijańskich kościołów bezkopułowych w Armenii.

²³ A. M a l i n o w s k i, *10-lecie Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 26(1979), z. 4, s. 18; tamże (s. 9-15) wykaz wystąpień.

²⁴ Formą tej współpracy były studia podejmowane w Instytucie najpierw przez Elżbietę

Sztuka wczesnochrześcijańska stała się też przedmiotem zainteresowań i pracy badawczej zatrudnianych w Katedrze młodszych pracowników naukowych. Magister Anna Witzówna rozpoczęła badania nad wczesnochrześcijańską symboliką sepulkralną, a zatrudniona po jej odejściu na stanowisku asystenta (w okresie od 1 X 1972 do 30 IX 1974) absolwentka archeologii śródziemnomorskiej UW, mgr Elżbieta Jastrzębowska, jako temat pracy doktorskiej wybrała mitologię antyczną w ikonografii mozaik wczesnochrześcijańskich²⁵ i już w drugim roku swojej pracy oddała do druku pierwszą, ze swych licznych później, publikację na temat sztuki wczesnochrześcijańskiej²⁶.

Kiedy Elżbieta Jastrzębowska zrezygnowała z pracy, decydując się na dalsze studia za granicą, Pani Docent Filarska szukała jej następcy wśród szczupłego jeszcze wówczas w Polsce grona osób zajmujących się archeologią chrześcijańską. Wybór padł na jeszcze jedną absolwentkę archeologii śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego, Bożenę Iwaszkiewicz-Wronikowską, która w ramach pracy magisterskiej opracowała znaleziony podczas polskich wykopalisk w Sudanie kamienny fryz z wczesnochrześcijańskiej katedry w Faras²⁷. W następnych latach trwającej od 1 X 1974 roku do dnia dzisiejszego (na stanowiskach kolejno asystenta, adiunkta i wreszcie, od 1999 roku, profesora) pracy w Katedrze Iwaszkiewicz-Wronikowska prowadziła badania nad początkami sztuki okresu wczesnego chrześcijaństwa, publikując ich wyniki m.in. w książkach: „*Picturae sacrae*”. *Motywy ikonograficzne malowideł przedkonstantyńskich w chrześcijańskich katakumbach Rzymu* (Lublin 1990), „*Vestigia christianorum*”. *Świadectwa obecności chrześcijan w Rzymie przedkonstantyńskim* (Lublin 1994).

W końcu lat siedemdziesiątych nastąpiła kolejna zmiana siedziby Katedry, którą tym razem przeniesiono do niewielkiej, o wiele mniejszej od poprzedniej, salki na III piętrze, co pociągnęło za sobą przekazanie do biblioteki

Jastrzębowską, później przez Bożenę Iwaszkiewicz-Wronikowską (licencjat w 1985 roku), a także udział pracowników Katedry w organizowanych przez PIAC międzynarodowych kongresach – zob. B. I w a s z k i e w i c z - W r o n i k o w s k a, *Sto lat Międzynarodowych Kongresów Archeologii Chrześcijańskiej*, „Vox Patrum” 19(1999), t. 36-37, s. 669-687.

²⁵ AU KUL, *Akta osobowe Elżbiety Jastrzębowskiej*, A 1142.

²⁶ *Ecclesia Mater – idea i wyobrażenie na mozaice wczesnochrześcijańskiej z V w. z Tabarki*, „Meander” 29(1974), s. 83-90.

²⁷ Opublikowana jako *Frise de l'abside de la première cathédrale de Faras*, „Orientalia christiana periodica” 40(1974), z. 2, s. 377-406.

Sekcji Historii Sztuki znacznej części księgozbioru Katedry, który nie mieścił się w nowym pomieszczeniu.

W roku 1979 pracownikiem Katedry został doktorant prof. Filarskiej, absolwent historii sztuki KUL, Daniel Próchniak (adiunkt od 1993 roku), którego naukowe zainteresowania koncentrują się na problematyce architektury wczesnochrześcijańskiej Armenii, rozpatrywanej w szerokim kontekście sztuki Bliskiego Wschodu. Od 1990 roku pracuje w Katedrze dr Ryszarda Bulas, zatrudniona na stanowisku adiunkta. Przedmiotem jej prac badawczych są przede wszystkim zagadnienia z dziedziny ikonologii i hermeneutyki obrazu, którymi zajmuje się m.in. w publikacji pt. *Przejście przez Morze Czerwone – opowieść o lęku, przemianie i spełnieniu. Hermeneutyka obrazu* (Lublin 2000), oraz sztuka Irlandii, której poświęcone są artykuły zebrane w tomie *Irlandia – między epoką kamienia a średniowieczem* (Poznań 2000). W roku 2002 ukazała się w Lublinie jej najnowsza książka pt. *Symbole pogańskie na celtyckich krzyżach. Mity, symbole, obrazy*.

Zwieńczeniem starań prof. Filarskiej o zakotwiczenie problematyki wczesnego chrześcijaństwa w dydaktyce uniwersyteckiej było wprowadzenie w roku akademickim 1991/1992 do programu studiów historii sztuki wykładu z historii sztuki wczesnochrześcijańskiej kończącego się egzaminem. Tematem wykładu, który prowadziła najpierw dr Bulas, a obecnie dr hab. Iwaszkiewicz-Wronikowska, są początki sztuki chrześcijańskiej, jej geneza i proces powstawania, w okresie od III do VI wieku, ikonografii i architektury chrześcijańskiej (malarstwo katakumbowe, sarkofagi z III i IV wieku, pierwsze kościoły, fundacje Konstantyna Wielkiego, najstarsze mozaiki).

Uczniowie Pani Profesor Filarskiej podkreślają jej niezwykle zaangażowanie, rygorystyczną wręcz sumienność i perfekcyjne przygotowanie merytoryczne zajęć. Doktor Ryszarda Bulas uznaje za szczególnie ważną umiejętność Pani Profesor łączenie naukowej rzetelności z intuicją, a także jej otwartość i pasję, z jaką podejmowała kolejne wyzwania. Doktor Daniel Próchniak wspomina, jak znakomitym była nauczycielem i promotorem, rzeczowo i w przemyślany sposób poddając analizie metodologicznej każdy z pojawiających się problemów, nawet jeżeli – jak często podkreślała z charakterystyczną dla siebie skromnością – nie w każdym wypadku czuła się specjalistą. Dodać też trzeba, wyrażając tym przekonanie wszystkich uczniów i współpracowników, że Pani Profesor była nie tylko niestrudżonym nauczycielem i niesłuchanie lojalnym przełożonym, ale też oddanym przyjacielem, niosącym bezinteresowną pomoc w trudnych sytuacjach życiowych.

W dorobku naukowym Barbary Filarskiej znalazło się wiele publikacji z dziedziny archeologii chrześcijańskiej²⁸, w tym m.in. pionierskie w naszym kraju opracowania o charakterze podręcznikowym: *Początki architektury chrześcijańskiej* (Lublin 1983) oraz *Początki sztuki chrześcijańskiej* (Lublin 1985), a ostatnio – *Archeologia chrześcijańska* (Warszawa 1999). Niebagatelne znaczenie miał również udział w przedsięwzięciach popularyzujących sztukę wczesnochrześcijańską, takich jak publikacja polskiego przekładu książki Marcela Simona *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa* (Warszawa 1979) czy edycja trzeciego, poświęconego tej właśnie problematyce, tomu *Sztuki Świata* (Warszawa 1993).

Odchodząc z dniem 1 X 1992 roku na emeryturę, Pani Profesor Filarska pozostawiła dobrze wyposażoną w narzędzia pracy Katedrę z trojgiem adiunktów, których zadaniem było przede wszystkim przekazywanie wiedzy o antyku, zwłaszcza antyku chrześcijańskim, na wykładach kursowych, proseminariach i seminarium, a także na trzech wykładach monograficznych poświęconych, ważnym w okresie późnego antyku i wczesnego średniowiecza, obszarom – Irlandii²⁹, północnej Italii – i Bliskiego Wschodu³⁰.

Zainteresowanie pracowników Katedry w sposób szczególny sztuką wczesnochrześcijańską nie oznacza bynajmniej odsunięcia na margines programu nauczania historii pogańskiej sztuki starożytnej. Od początku i przez cały okres istnienia Katedry stanowiła ona główny temat wykładów kierowanych do studentów historii sztuki i filologii klasycznej. Zainteresowanie studentów tą dziedziną wiedzy znajdowało wyraz m.in. w podejmowanych tematach prac magisterskich³¹. Kultura artystyczna świata pogańskiego była też godnie

²⁸ Zob. B. Iwaszkiewicz-Wronikowska, E. Tatar-Próchniak, *Profesor Barbara Filarska i „renovatio” archeologii chrześcijańskiej w Polsce*, w: B. Iwaszkiewicz-Wronikowska (red.), *Sympozja Kazimierskie*, Lublin 1998, s. 59-63.

²⁹ Tematem wykładu prowadzonego przez dr Ryszardę Bulas jest sztuka Wysp Brytyjskich w okresie I tysiąclecia n.e. w kontekście historii Kościoła celtyckiego, a zwłaszcza monastyctyzmu. W oparciu o charakterystykę duchowości celtyckiej autorka podejmuje interpretację symboli i motywów ikonograficznych. Jej zamierzeniem jest pokazanie przejścia od pogańskiego do chrześcijańskiego celtyzmu.

³⁰ Tematem wykładu prowadzonego przez dr. Daniela Próchniaka jest architektura i sztuka chrześcijańskiego Wschodu w okresie do VII wieku. Bliższa analiza tej problematyki ma na celu poszerzenie zakresu zajęć kursowych obejmujących historię sztuki starożytnej, wczesnochrześcijańskiej i średniowiecznej.

³¹ Pod kierunkiem prof. Filarskiej powstały, obok wspomnianych wyżej, następujące prace magisterskie: 1972 – Teresa Kilian, *Geneza i rozwój bazyliki rzymskiej*; Jan Ochalski, *Architektura sakralna Mezopotamii od początku cywilizacji do końca III tysiąclecia p.n.e.*;

reprezentowana w zajęciach prowadzonych przez historyka starożytności, dr. Adama Ziółkowskiego, który był zatrudniony w Katedrze, w latach 1982-1992 na stanowisku starszego asystenta, potem adiunkta³². Doktor Ziółkowski, w swoich cieszących się żywym zainteresowaniem studentów i wysoko ocenianych wykładach, proseminariach i seminariach, poświęcał szczególną uwagę problemowi „przetłumaczalności» kultur, przejmowania obcych cywilizacji przez społeczeństwa, a więc nośników i mechanizmów recepcji oraz zmian, jakim elementy kultury podlegają w tym procesie”³³.

Obecnie dr Ryszarda Bulas prowadzi wykład z historii sztuki społeczeństw pierwotnych. Tematem wykładu jest sztuka z okresu od paleolitu do epoki żelaza na terenie Eurazji, ukazana na tle przemian społecznych i religijnych widocznych w trybie życia, zwyczajach grzebalnych, sprawowanym kulcie i w strukturach władzy. Wykład dr hab. Bożeny Iwaszkiewicz-Wronikowskiej z historii sztuki starożytnej obejmuje wybrane zagadnienia z historii sztuki starożytnego Egiptu, Mezopotamii, Grecji i Rzymu, przedstawiane na przykładzie najsłynniejszych i najbardziej znaczących zabytków (z okresu od ok. 3000 roku przed Chr. do początku IV wieku po Chr.) i w kontekście wydarzeń historycznych oraz przemian kulturowych. Ćwiczenia do tego wykładu, prowadzone przez dr Ryszardę Bulas, poświęcone są zagadnieniom formy i stylu w rzeźbie i malarstwie starożytności. Doktor Daniel Próchniak wykłada zarys historii sztuki starożytnej Grecji i Rzymu studentom filologii klasycznej.

1975 – Maciej Garstecki, *Geneza popielnic twarzowych z wczesnej epoki żelaza w Polsce. Studium ikonologiczne*; 1977 – Jan Leszczyłowski, *Forma i funkcja świątyni Sziwy z kompleksu Lara – Djonggrang na Jawie*; 1986 – Hanna Pankiewicz, *Świątynia Salomona na tle architektury i sztuki staropalestyńskiej*; 1987 – Joanna Sawicka, *Problem dedalizmu w sztuce greckiej VII wieku p.n.e.* Pod kierunkiem dr hab. Bożeny Iwaszkiewicz-Wronikowskiej powstały następujące prace: 1997 – Joanna Gruszczyk, *Tzw. „scena zaparcia się Piotra” w sztuce wczesnochrześcijańskiej*; 2000 – Monika Szpindowska, *Ozdoby celtyckie na ziemiach polskich*; 2001 – Anna Radzka, *Clonmacnois – historia i rozkwit ośrodka artystycznego od momentu powstania do końca XII wieku*; 2002 – Monika Malec, *Motyw wrzeczona w sztuce starożytnej i wczesnochrześcijańskiej*; Maria Stanek, *Wczesnochrześcijańskie baptysteria Prowansji*.

³² Dostosowując się do profilu badawczego Katedry, dr Ziółkowski opublikował w okresie swej pracy na KUL-u również kilka artykułów dotyczących relacji między światem antycznym a chrześcijaństwem: *Wizja Konstancyi. Reinterpretacja*, „Vox Patrum” 1983, z. 4, s. 200-215; *Świat antyczny a chrześcijaństwo*, „Znak” 1983, z. 338, s. 61-76 (rec. M. Simon, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa*, Warszawa 1981); *Od judeochrześcijaństwa do Grzegorza Wielkiego*, „Znak” (rec. J. Danielou, H. I. Marrou, *Historia Kościoła*, t. I: *Od początków do roku 600*, Warszawa 1984). Pod jego kierunkiem Anna Milewska napisała pracę magisterską na temat: *Rzymski ołtarz monumentalny w okresie od powstania po panowanie Augusta*.

³³ AU KUL, *Akta osobowe Adama Ziółkowskiego*, A 1703.

Połączenie w programie pracy Katedry dwóch nurtów, jakie występowały w historii sztuki okresu starożytności – pogańskiego i chrześcijańskiego, znalazło wyraz we wprowadzonej w roku 1995 korekcie nazwy: obecnie jest to Katedra Historii Sztuki Starożytnej i Wczesnochrześcijańskiej. Funkcję jej kierownika pełni, starając się kontynuować w miarę możliwości dzieło Pani Profesor Filarskiej, dr hab. Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska.

Nawiązaniem do podejmowanych przez Panią Profesor Filarską prób integrowania różnych środowisk zajmujących się badaniem starożytności chrześcijańskiej jest organizowanie przez Katedrę w ostatnich latach Sympozjów Kazimierskich, czyli ogólnopolskich konferencji poświęconych kulturze świata późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa³⁴.

FIFTY YEARS OF THE CHAIR OF THE HISTORY OF ANCIENT
AND EARLY-CHRISTIAN ART
OF THE CATHOLIC UNIVERSITY OF LUBLIN

S u m m a r y

The paper depicts the history of the Chair of the History of Ancient and early-Christian Art of the Catholic University of Lublin from its inception in 1950 to the present times. The origins under difficult circumstances of the 1950s are connected with Professor Rajmund Gostkowski, and then in the 1960s the Chair was taken over by Professor Barbara Filarska. She gave the Chair its present form by establishing a basis of didactic aids and by educating a group of workers. They were all prepared to study early-Christian art. Today's scientific profile of the Chair, that has been run by Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska since 1995, is continuing the intentions and achievements of Professor Barbara Filarska.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: historia sztuki, sztuka wczesnochrześcijańska, archeologia chrześcijańska, historia Katedry Historii Sztuki Starożytnej i Wczesnochrześcijańskiej KUL.

Key words: history of art, early-Christian art, Christian archaeology, history of the Chair of the History of Ancient and early-Christian Art of the Catholic University of Lublin.

³⁴ Materiały z pięciu pierwszych konferencji ukazały się w trzech tomach seryjnej publikacji wydawanej przez TN KUL pt. *Sympozja Kazimierskie poświęcone kulturze świata późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa* – tom I w 1998 (pod red. B. Iwaszkiewicz-Wronikowskiej), t. II i III (pod red. B. Iwaszkiewicz-Wronikowskiej i D. Próchniaka) w latach 2001 i 2002.